

В. В. Романюк

КЕРАМІЧНИЙ КОМПЛЕКС РАННЬОСКІФСЬКОГО ЧАСУ З УРОЧИЩА КИТАЙ ГОРА В ПОРОССІ

В публікації розглянуто комплекс ліплених посудин (орнаментована корчага і два горщички), виявлені в урочищі Китай Гора поблизу с. Крива Таращанського р-ну Київської обл. Посудини знаходилися під невеликим насипом на глибині близько 2 м в перегорнутому стані. За аналогіями комплекс можна датувати другою половиною VII ст. до н. е.

Ключові слова: жаботинська кераміка, геометрична орнаментация, ранньоскіфський час.

У 2019 р. до фондів історико-природничого музею «Перлини Поросся» (м. Тараща Київської обл.) було передано три ліпні посудини, які походять із курганного могильника 1, що розташований у лісі поблизу с. Крива, в ур. Китай Гора. Із 1989 р. на цій території проводилися обстеження і археологічні розкопки, в яких брали участь співробітники ІА НАН України, а також місцеві краєзнавці і члени археологічного клубу «Неврида» (керівник В. В. Романюк). Було виявлено старожитності трипільської, східношпинецької, скіфської, черняхівської та пеньківської культур. Зокрема, у 1997—1998 рр. була проведена зйомка двох курганних могильників і відокремлених курганів (Романюк 1997—1998, с. 142, 143). На жаль, розташовані у лісі кургани не раз ставали об'єктами самочинних «розкопок», результати яких лише іноді можна простежити. У 1990-і рр. мешканцем сусіднього села був розритий один з найбільших курганів могильника 1, де знайдено дуже великий черпак ранньоскіфської доби (його сфотографував вчитель В. В. Гудемчук).

Щодо згаданих вище посудин, то вдалося з'ясувати, що вони походять із одного з невеликих (близько 0,5 м) курганів могильника 1. Під центром насипу на глибині близько 2 м було від-

копано три глиняні посудини, які були розміщені щільно одна до одної денцями догори. Всередині посудини (корчага і два горщички) були заповнені землею, без будь-яких домішок; кісток або інших решток поховання поряд не було. Посудини стояли на материковому суглинку, вірогідно, на дні поховальної ями (кенотафа?). Незважаючи на обмеженість даних, ця знахідка заслуговує на увагу — як за складом керамічного комплексу так і за умовами його знахідки. Обряд перегортання посуду відомий в похованнях передскіфського і скіфського часів, переважно раннього періоду, причому здебільшого це миски (Пеляшенко 2020, с. 29). Цікавою аналогією є знахідка в м. Лубни Полтавської обл. В курганному пограбованому похованні VI—V ст. до н. е. біля ніг похованих знаходилися три перегорнуті горщички: один більший, 27 см заввишки і два маленькі, 17 і 11,5 см заввишки. Поряд також була миска в звичайному положенні (Супруненко 2000, с. 217, 218). Ці співпадіння — три перегорнуті горщички, з яких один (горщик або горщичкоподібна корчага) більший і два маленькі — свідчать, мабуть, про якийсь певний обряд, що побутував серед місцевого населення. Щодо самого обряду, то він пов'язаний з так званими обрядами переходу, в тому числі поховальними. Зокрема, у слов'ян перегортання посуду застосовували, щоб запобігти поверненню «небезпечного» покійника (Голстой 1990, с. 122, 123, 126).

Керамічний набір, як вже згадувалося, складався з трьох посудин.

Корчага відносно невеликих розмірів, поверхня слабо пролискована до сірого та темно-сірого кольору (рис. 1). Її висота 24,0—22,5 см (за рахунок усадки шийки), діаметр вінець 17,5 см, шийки 14,5 см, тулуба 20,5 см, денця 10,3 см. Шийка дещо відхилена назовні, край вінець плавно

Рис. 1. Корчага з урочища Китай Гора

відігнутий і сплющений зверху, під ним наколи, яким зсередини відповідають «перлини», (серед них зрідка трапляються наскрізні проколи). Горло плавно розширюється донизу і приблизно на середині висини корчаги переходить в тулуб з дещо роздутими плічками. Перехід підкреслено чотирма пластичними наліпами, між якими прокреслений вузький орнаментальний фриз, точніше чотири окремі фігури лінзоподібної форми, заповнені навкісно заштрихованими трикутниками. За спостереженнями художника В. Г. Болвановича, який зробив малюнки корчаги і горщиків, штрихування нанесене лівою рукою. Орнамент промазаний білою пастою.

Форма корчаги є проміжною між так званими кувшиноподібними і вілланова за класифікацією В. А. Іллінської (Ильинская 1975, с. 133), точніше, псевдовілланова — біконічними, з відносно високим горлом (саме такий різновид поширений в Середньому Подніпров'ї у пізніші передскіфські і ранньоскіфські часи). Характерною особливістю корчаг типу вілланова можна

вважати двоярусність (Монгайт 1974, с. 143), яка підкреслювалася орнаментальним фризом і наліпами на переході горла до тулуба. За цими ознаками корчагу з китайгородського комплексу можна віднести до типу псевдовілланова, хоча за своїми пропорціями (незначна різниця між діаметрами горла і тулуба), а також наколюванням з «перлинами» на вінцях вона нагадує горщик.

Щодо орнаменту — ряд трикутників вершинами догори, розміщених між двома горизонтальними лініями фризу (тип 4 за І. В. Бруяко), то він не є характерним для жаботинського етапу (Бруяко 2005, с. 24, рис. 2). Однорядний різновид орнаменту (відомі від одного до чотирьох рядів) зрідка трапляється на невеликих столових посудинах ранньоскіфського часу, зокрема, на мисці з кургану 406 поблизу Журовки, але з дещо іншим штрихуванням (Ильинская 1975, табл. IX: 10). В. А. Іллінська вбачає вплив культури Басарабь в формі і орнаментативній цієї миски, що для цього часу є архаїчною ознакою (Ильинская 1975, с. 60). Незвична і форма орнаментального фризу

нашої корчаги, точніше чотирьох окремих фігур лінзоподібної форми, які дещо нагадують орнаменти на плечиках посудин басарабь-шолденештського стилю (Бруяко 2005, рис. 3: 17). Стилiзований рiзновид цього орнаментального мотиву вiдомий на горлi корчаги з Басiвського городища у Посуллi (Ильїнська 1965, рис. 16: 5).

Досить близькою аналогією, на наш погляд, є корчага видовжених пропорцій (також за класифікацією В. А. Ильїнської) із колекції Ф. Ф. Кундеревича (Ильїнская 1975, рис. 4: 10; 16: 4). Посудини цієї колекції походять з курганів в околицях Черкас і Канева, тобто також з території Поросся. Ця корчага (рис. 3: 1) близька до китайгородського екземпляру за типологічними ознаками, зокрема, незначним розширенням на переході від горла до тулуба, наявністю наколювань з «перлинами» під вінцями. Але орнаментальний фриз тут доволі широкий, а наліпи крупніші, підковоподібної форми і орнаментовані трикутниками. Орнамент (типи 4 і 5 за І. В. Бруяко) типово жаботинський багаторядний, доповнений ямками у вершинах трикутників. В. А. Ильїнська вказує як типологічну аналогію цій посудині неорнаментовану (але збереглася лише верхня частина) корчагу з проколами під вінцями із кургану 8 поблизу с. Костянтинівка в басейні Тясмину (Ильїнская 1975, с. 134, табл. XIII: 9; рис. 16: 8). В комплексі кургану 8 були також миска і трьохпелетчасті залізні псалії того ж типу, що в кургані 406 поблизу Журовки (Ильїнская 1975, табл. VIII: 17, 18; IX: 7), який вважають одним з найдавніших курганів старшожуровської групи. Корчага тут теж близько до типологічного варіанту, але крупніша, з високим горлом і сильно відігнутими вінцями, широким біконічним тулубом і без орнаменту. Комплекси цього горизонту датують більш пізнім часом порівняно з косянтинівськими курганами.

Іншою аналогією корчазі з урочища Китай Гора можна вважати типологічно близьку посудину з кургану 1/1999 на території Більського городища (ур. Перемирки; Кулатова, Супруненко 2010, с. 11—25, рис. 8; 9; фото 3: 2 на вкл. І; Бруяко 2005, рис. 11: 7, с. 51). Ця корчага крупніша — 36,6 см заввишки, діаметр вінець 23,3 см, тулуба 29,4 см (рис. 3: 2). За своїми пропорціями і особливостями форми вона близька до китайгородської, але краї вінець у неї відігнуті сильніше і горизонтально зрізані, а затертий білою пастою орнамент — типово жаботинський (типи 13 і 17) — притаманний посуду з пам'яток VII ст. до н. е. (Бруяко 2005, с. 23, 27, 28, рис. 2). Цю дату підтверджують орнаментований черпак, миска на високому піддоні і наконечник стріли з цього ж комплексу, які автори публікації датують другою половиною — кінцем VII ст. до н. е. (Кулатова, Супруненко 2010, с. 25). За типом ор-

Рис. 2. Горщички з урочища Китай Гора

наменту автори слушно порівнюють корчагу із Перемирком з ранньожаботинським екземпляром з Жаботинського поселення (Кулатова, Супруненко 2010, с. 19), але типологічно це пізніша форма. За І. В. Бруяко, корчагу із кургану 1/1999 можна вважати зразком запізнення жаботинської «геометрії» на Дніпровському Лівобережжі у порівнянні з Правобережжям; хронологічно це друга половина VII ст. до н. е. — період «пізньої геометрії» в Причорномор'ї (Бруяко 2005, с. 49, 51, 52). До типологічно близьких форм належать невеликі корчаги, що походять із шару A_2 зольника 5 Більського городища (рис. 3: 3).

Вони не мають геометричного орнаменту, лише на переході горла до тулуба по дві паралельні канелюри і невеликі наліпи. Шар A_2 , а отже і корчаги датовані в межах першої половини VII ст. до н. е. (Шрамко 2006, с. 52, рис. 8; 18; 19). Хоча близькі форми, теж з канельованою орнаментациєю, трапляються і в пам'ятках другої половини VII ст. до н. е.: Немирівському городищі, кургани поблизу Андрушівки (Дара-

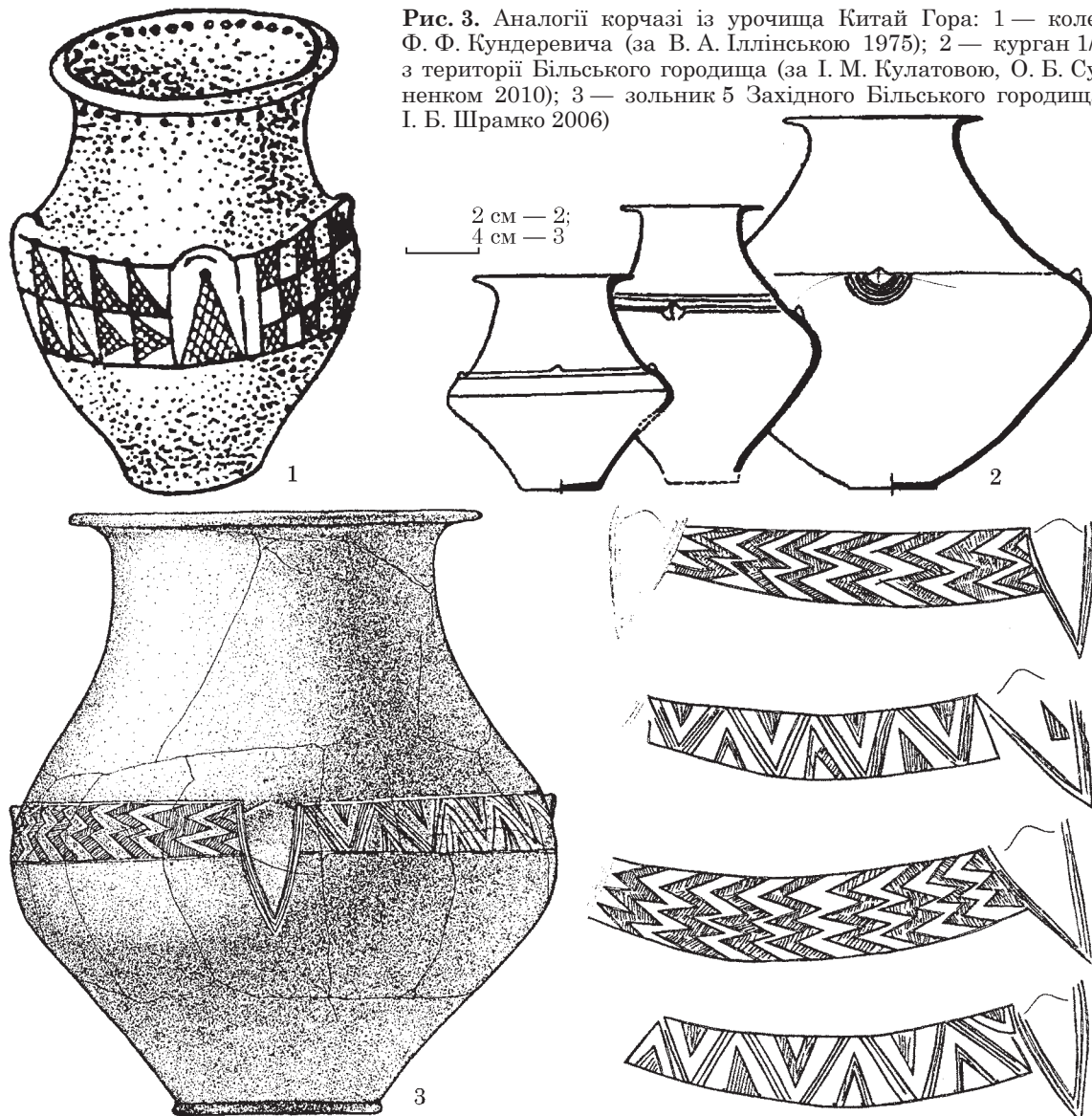

Рис. 3. Аналогії корчазі із урочища Китай Гора: 1 — колекція Ф. Ф. Кундеревича (за В. А. Іллінською 1975); 2 — курган 1/1999 з території Більського городища (за І. М. Кулатовою, О. Б. Супруненьком 2010); 3 — зольник 5 Західного Більського городища (за І. Б. Шрамко 2006)

ган 2011, рис. V.69.12; V.63.3). Типологічно вони близькі корчазі з культурного шару Черноліського городища (Ільїнська 1975, рис. 17: 6).

Горщик 1 тюльпаноподібної форми вишиною 19,0 см. Діаметр вінець 14,5 см, шийки 11,7, денця 9,0 см. Поверхня помаранчевого кольору з брунатними плямами, заглажена (рис. 2). По бортику вінець нанесені вдавлення у вигляді коротких рисочок, такий самий орнамент на внутрішній поверхні вінець.

Горщик 2 також тюльпаноподібний, але дещо менший за розмірами (рис. 2). Він заввишки 14,0 см, діаметр вінець 12,0, шийки 10,0, тулуба 10,7, денця 7,5 см. Поверхня брунатного кольору, заглажена. По бортику вінець вдавлення у вигляді коротких рисочок.

Тюльпаноподібні горщики були поширені в період черноліської культури, на ранньожаботинському етапі і пізніше, в ранньоскіфські часи. Останні відрізнялися від черноліських горщиків лише наявністю валика і наскрізних проколів під вінцями (Ковпаненко 1984, с. 96).

В даному випадку цих ознак немає, але вони не є обов'язковими для ранньоскіфських горщиків. Горщики із китайгородського комплексу можна порівняти з горщиком із кургану 185 на р.Тенетинка, який теж не має валика і проколів (Ільїнська 1975, табл. XX: 5). Цікавою особливістю є орнаментация горщиків у вигляді коротких рисочок-вдавлень, нанесених на вінця (див. вище). Подібна орнаментация не притаманна горщикам, вона трапляється по верхньому краю вінець орнаментованих кубків і черпаків пізньожаботинського-ранньоскіфського часів, у тому числі в комплексах другої половини VII ст. до н. е.: курганах 183, 184, 213 на р. Тенетинка, № 346 у с. Теклине, № 455 у с. Макіївка (Ільїнська 1975, табл. XXIX: 8, 10; XXV: 2; XXXI: 1). Щоправда, вдавлення тут дещо чіткіші і мають зерноподібну форму.

Таким чином, виходячи з аналогій, можна констатувати, що за хронологічними позиціями набір посуду із ур. Китай Гора знаходиться в межах другої половини VII ст. до н. е. Середи-

на VII ст. до н. е. — це умовний рубіж, від якого починається порушення традиції жаботинської геометрії у Причорномор'ї. Протягом другої половини століття, до пізнього горизонту старшожуровської групи, триває період пізньої геометрії (Бруяко 2005, с. 41, 45; Ильинская 1975, с. 59), якому притаманна велика кількість типологічних варіантів форм, відомих ще в чорноліському періоді (Ильинская 1975, с. 135). Трапляються і зразки типово жаботинської орнаментатії. Найбільш виразні аналогії (з колекції Ф. Ф. Кундеревича і кургану 1/1999) виглядають безперечно архаїчнішими. Корчага з китайгородського комплексу, вірогідно, пізніша. Скрамніший вигляд посуду, низька якість лощіння, «усеченність» орнаменту корчаги, використання для орнаментатії звичайних горщиків елементів, притаманних лискованим кубкам і черпакам, могли пояснюватися не лише відносно пізнім часом її виготовлення, але й соціальними позиціями поховального комплексу і кваліфікацією майстра, який працював на периферії впливу жаботинських керамічних традицій.

ЛІТЕРАТУРА

- Білан, Ю. О., Солтис, О. Б. 2014. *Великий курган ранньоскіфського часу поблизу села Іванковичи на Київщині*. Київ: Олег Філюк.
- Бруяко, І. В. 2005. *Ранние кочевники в Европе X—V вв. до н. э.* Кишинев: Высшая Антропологическая Школа.
- Дараган, М. Н. 2011. *Начало раннего железного века в Днепропровской Правобережной Лесостепи*. Киев: КНТ.
- Іллінська, В. А. 1965. Басівське городище. *Археологія*, XVIII, с. 48-76.
- Ильинская, В. А. 1975. *Раннескифские курганы бассейна р. Тясмин*. Киев: Наукова думка.
- Ковпаненко, Г. Т. 1984. *Курганы раннескифского времени в бассейне р. Рось*. Киев: Наукова думка.
- Кулатова, І. М., Супруненко, О. Б. 2010. *Кургани скіфського часу Західної округи Більського городища*. Київ: УТОПіК.
- Монгайт, А. Л. 1974. *Археология Западной Европы. Бронзовый и железный века*. Москва: Наука.
- Пеляшенко, К. Ю. 2020. *Ліплений посуд скіфського часу населення Дніпро-Донецького лісостепу*. Київ: ІА НАН України.
- Романюк, В. В. 1998. Дослідження на півдні Київщини. *Археологічні відкриття в Україні 1997—1998 рр.*, с. 141-142.
- Супруненко, О. Б. 2000. *Археологія в діяльності першого приватного музею України (Лубенський музей К. М. Скаржинської)*. Київ; Полтава: Археологія.
- Толстой, Н. И. 1990. Перевоначивание предметов в славянском погребальном обряде. В: Иванов, В. В., Невская, Л. Г. (ред.). *Исследования в области балто-славянской духовной культуры (погребальный обряд)*. Москва: Наука, с. 119-128.
- Шрамко, І. Б. 2006. Ранній період в історії Геродотова Гелону (за матеріалами розкопок зольника №5). В: Черненко, Є. В. (ред.). *Більське городище та його округа (до 100-річчя початку польових досліджень)*. Київ: Шлях, с. 33-56.

REFERENCES

- Bilan, Yu. O., Soltis, O. B. 2014. *Velikij kurgan rannjoskifskogo chasu poblizu sela Ivankovichi na Kijivschni*. Kyiv: Oleg Filyuk.
- Brujako, I. V. 2005. *Rannnie kochevniki v Evrope X—V vv. do n. e.* Kishinev: Vyshaya Antropologicheskaya Shkola.
- Daragan, M. N. 2011. *Nachalo rannego zheleznoogo veka v Dneprovskoj Pravoberezhnoj Lesostepi*. Kyiv: KNT.
- Illinska, V. A. 1965. Basivske gorodische. *Arheologia*, XVIII, s. 48-76.
- Illinskaya, V. A. 1975. *Ranneskifskie kurgani basseyna r. Tyasmin*. Kyiv: Naukova dumka.
- Kovpanenko, G. T. 1984. *Kurgani ranneskifskogo vremeni v basseynе r. Ros*. Kyiv: Naukova dumka.
- Kulatova, I. M., Suprunenko, O. B. 2010. *Kurgani skifskogo chasu Zahidnoi okrugy Bilskego gorodisha*. Kyiv: UTOPIK.
- Mongayt, A. L. 1974. *Arheologya Zapadnoj Evropi. Bronzovyy s zheleznyj veka*. Moskva: Nauka.
- Pelyashenko, K. Yu. 2020. *Lipleniy posud skifskogo chasu naselennya Dnipro-Donetskogo lisostepu*. Kyiv: IA NAN Ukrainy.
- Romanyuk, V. V. 1998. Doslidszhennya na pivdni Kyivshini. *Arkheologichni vidkrittya v Ukraini 1997—1998 rr.*, s. 141-142.
- Suprunenko, O. B. 2000. *Arheologia v diyalnosti pershogo privatnogo muzeju Ukraini (Lubenskij muzej K. M. Skarzhinskoi)*. Kyiv; Poltava: Arheologia.
- Tolstoj, N. I. 1990. Perevorachivanie predmetov v slavyanskom pogrebalnom obryade. In: Ivanov, V. V., Nevskaja, L. G. (eds.). *Issledovanija v oblasti balto-slavyanskoj duhovnoj kul'turi (pogrebalnij obryad)*. Moskva: Nauka, s. 119-128.
- Shramko, I. B. 2006. Rannij period v istorii Gerodotova Gelonu (za materialami rozkopok zolnika N 5). In: Chernenko, E. V. (ed.). *Bil'ske gorodishe ta jogo okruga (do 100-richchya pochatku polovih doslidzhen)*. Kyiv: Shlah, s. 33-56.

V. V. Romanuik

CERAMIC COMPLEX OF EARLY SCYTHIAN AGE FROM THE TRACT CHINA MOUNTAIN IN POROSIE

The publication is devoted to the characteristics of the ceramic complex discovered in 2019 in the burial mound 1, located near the village of Kryva (China-Gora tract), Tarashchansky district, Kyiv region. Under a small mound in the grave pit at a depth of about 2 m were three sculpted vessels (the large pot and two smaller) in an inverted position. The large pot is decorated with carved geometric ornaments, painted with white paste. Both pots are tulip-shaped. The most expressive analogies (from the collection of F. F. Kunderovich and the mound 1 1999) look undoubtedly more archaic. According to these analogies, the ceramic complex from the Chinatown tract can be dated to the second half of the 7th century BC. Korchaga from the Chinatown complex is probably later. That is the period of «late geometry», when the decorative traditions of the Jabotins gradually disappear. The middle of the 7th century. BC. is a conditional boundary from which the violation of the tradition of Jabotin geometry in the Black Sea region begins.

Keywords: Jabotin ceramic, geometric ornamentation, Early Scythian Age.

Oдержано 12.06.2020

РОМАНЮК Валерій Вікторович, науковий співробітник, Охоронна археологічна служба України, Інститут археології НАН України, Тараща, 09502 Україна.
ROMANIUK Valeriy V., Research Fellow, the Security Archaeological Service of Ukraine, the Institute of Archeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, Tarashcha, 09502, Ukraine.
 E-mail: ValeriyRomanuik@i.ua.